

TAULA DE CONTINGUTS

Pròleg	8
Introducció	10
Cant primer	15
El diluvi	16
La rebel·lió	20
La persecució	26
La metamorfosi	30
La terra des del cel	36
Les ermites	40
Cant segon	45
L'època comtal	46
L'ermità Garí	50
La força dels inferns	54
Llums i ombres del destí	58
La cerimònia	62
La victòria del maligne	70
La penitència	78
Els prodigis	86
Cant tercer	93
L'aparició de la Verge	94
La fundació del monestir	100
De veïns i pelegrins	106
Bibliografia	112
Traducció de Sàxia d'Antoni Brenach	117

PRÒLEG

+ MANEL GASCH I HURIOS
ABAT DE MONTSERRAT

El primer element material de Montserrat és la pedra. En la cèlebre tríada que utilitzem per descriure'ns –muntanya, santuari i monestir–, la roca ocupa sempre el primer lloc. Som un capritxós conjunt de blocs de conglomerat. La nostra serralada només es comprèn amb la visió del relleu de les agulles afilades i de les parets verticals del massís. Pocs elements literaris montserratins passen per alt els «eixos turons» dels quals parla Verdaguer en el «Viro-lai». No és estrany, doncs, que un monjo del segle setzè, cultíssim i artista, Antoni Brenach, escrivís un imponent poema en llatí sobre l'origen de la muntanya, i que completà parlant també del santuari i del monestir, i l'anomenés: *Saxia*, «Pedres», en llatí medieval.

Si resseguim la història d'aquest manuscrit, de la còpia que en va fer el pare Forcada al segle dissetè, de la cessió a Vic d'un exemplar el 1805, sis anys abans de l'incendi del monestir, de la troballa casual que en feu el canonge Jaume Collell, amb la seva edició llatina de l'any 1893,

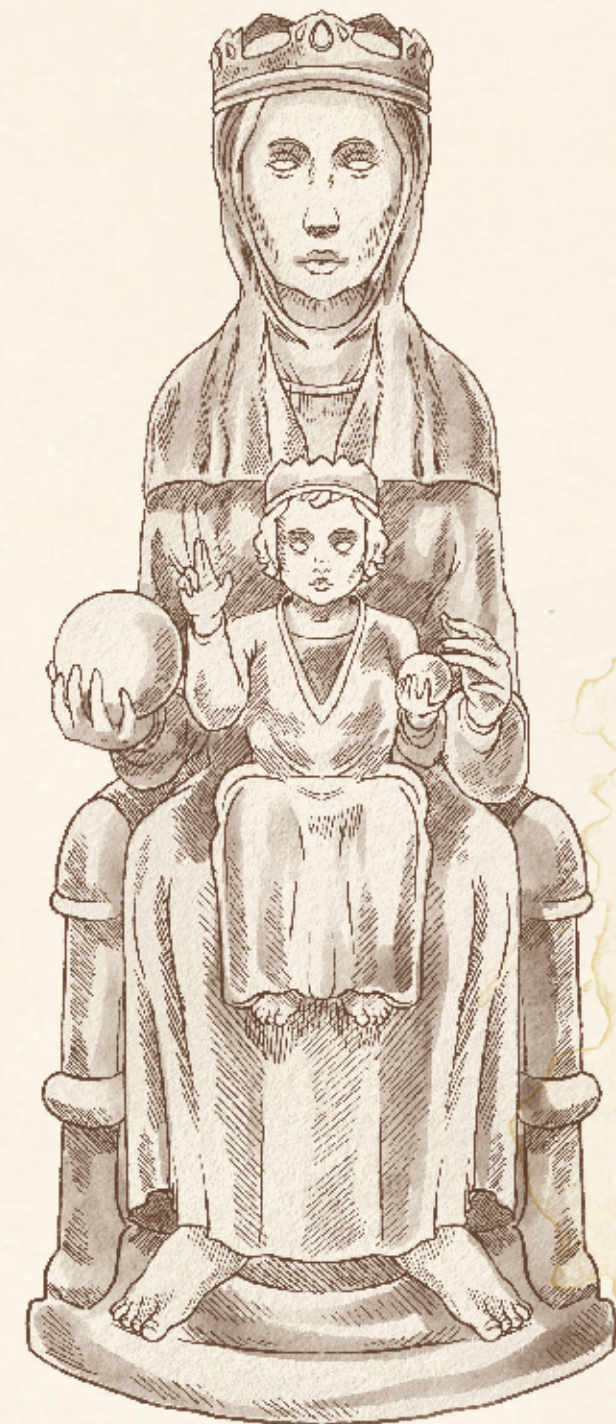
arribarem a pensar que som davant d'una mena de miracle literari, en el sentit que sembla que aquesta obra tingué moltes més possibilitats de desaparèixer que de sobreviure. Però el tenim! I això va provocar que ja el pare Antoni Ramon i Arrufat, primer, en uns articles al *Butlletí del Santuari*, i després, en un llibre, en publicqués el 1927 una traducció en català.

Gairebé cent anys després, en aquest inici de la celebració del mil·lenari de Montserrat, estem especialment contents que l'editorial Efadós i la professora Adriana Beltrán del Ríu recuperin aquest text, patrimoni literari del monestir de Montserrat, i, tornat a traduir, el publiquin. Estic segur que la traducció de *Saxia* el farà més comprensible i el posarà a l'abast de tothom, ja que avui seria gairebé impossible aconseguir un dels exemplars del 1927.

Tampoc no voldria oblidar la presentació d'aquesta edició amb els magnífics dibuixos d'inspiració modernista de Laia Baldevey, que segur que ajudaran a donar valor a la traducció que es presenta.

Saxia ens parla d'una època passada, en què la cultura d'un monjo també es mesurava per la seva capacitat d'escriure en llatí. Aquesta literatura feta en una llengua no materna, però que era utilitzada amb normalitat, ha quedat una mica oblidada, com en terra de ningú. La seva recuperació ens il·lustra sobre aquesta realitat de la cultura catalana de l'edat moderna, que, quan calia, podia recórrer a la llengua llatina eclesiàstica i acadèmica per expressar-se. I també cal apreciar el contingut, que ens parla de les visions d'abans de la Il·lustració, quan el món de la fantasia servia per explicar moltes coses. En la història de Montserrat, poder disposar d'aquests punts de vista, tot i que estiguin avui científicament superats, ens ajuda molt a testimoniar el moment i l'època d'aquest llibre i de l'autor, Antoni Brenach.

El text combina la cultura clàssica, la imaginació personal de l'autor i un lloc tan especial com Montserrat. Tot això és font d'inspiració, com ho continuarà essent, per a Humboldt, per a Goethe, per a Zweig, per a tants altres clàssics d'èpoques passades. No ens deixa de sorprendre la capacitat que té la nostra muntanya per inspirar les muses de poetes, pintors, músics. Potser sí que, aquí, en aquest lloc venerable, nosaltres, monjos, no podem sinó girar-nos al Creador, a Déu, i pensar que és Ell qui se serveix de nosaltres, homes i dones, per cantar la seva obra admirable.

INTRODUCCIÓ

Poques persones d'aquest país desconeixen la inefable sensació que envaeix el cos i ennuvola el pensament quan hom s'apropa, per primera o enèsima vegada, als bells turons de Montserrat. Siguem o no creients, molts admetem que la muntanya és sagrada en el sentit més arcaic de la paraula, és a dir, que té el poder de meravellar-nos i alhora d'espantar-nos. Mentre recorrem els seus camins, l'aire fresc que ens acompanya i, en la llunyania, el solemne repic de les campanes ens poden fer sentir que estem volant, però de sobte descobrim un precipici amagat per la boira o alguna penya irregular amb silueta d'animal ferotge, i el desassossec ens fa abaixar la mirada cap als peus. Si la fascinació de Montserrat encara s'exerceix sobre nosaltres, que tantes coses sabem o pretenem saber del món –fins al punt que som capaços, amb tota certesa, d'explicar la formació geològica dels seus estranys penyals–, com no devia colpir els esperits dels homes que abans de la revolució científica miraven des de la plana aquell imponent massís que semblava fora de lloc, preguntant-se quina mena

de déu l'havia plantat allà, com podien pujar-hi sense perdre la vida i, per fi, si aquesta muntanya posseïa poders capaços d'afectar les seves existències?

En aquest llibre es presenta una reinterpretació, des de la modernitat, de tres grans històries amb què els homes d'antany han intentat explicar-se els misteris de Montserrat. Al primer cant –l'anomenem «cant» i no «capítol» en honor de la tradicional divisió de l'èpica clàssica– narrem un mite de la formació de la muntanya que molts catalans d'avui dia desconeixen. I és que, fa molt i molt de temps, després d'aquell diluvi universal al qual a penes van sobreviure unes quantes bèsties i uns quants éssers humans, va viure als mars una nimfa –més precisament, una nereida– que va gosar enfrontar-se amb Neptú per fer-li comprendre que el veritable sobirà de les aigües no era pas ell, sinó el Déu dels cristians, el qual també governava sobre la terra i el cel. Furibund, el déu antic va enviar contra ella els seus exèrcits i la va perseguir des del mar Negre fins a la costa del Mediterrani. Quan la nereida, que es deia Saxia, ja estava massa cansada per continuar i

es va posar a descansar a la ribera del Llobregat, Déu la va transformar en una muntanya per evitar que la capturessin els seus enemics. Aquest relat de tall clàssic és una versió catalana de tots aquells mites de l'Antiguitat en què els mortals i de vegades les divinitats cobren una forma diferent de la que tenen a l'inici, i que van ser recopilats i augmentats pel poeta llatí Ovidi a les seves cèlebres *Metamorfosis* (segle I dC).

No tota la mitologia de Montserrat és d'inspiració grecollatina, però. Al segon cant s'ofereix la reescriptura d'una llegenda d'origen medieval que a alguns resultarà familiar per haver estat tractada, en els segles precedents al nostre, per autors de l'altura de Jacint Verdaguer, Santiago Rusiñol, Joan Maragall o Josep Maria de Sagarra. Es tracta de la història de Joan Garí, un monjo eremita que hauria viscut a la muntanya de Montserrat al segle IX, en els mateixos anys en què als comtats catalans governava l'heroic Guifré el Pilós. Havent adquirit aquest monjo una fama de sant a Catalunya però també arreu del món, un dia va ser requerit per guarir a la seva ermita la filla del comte Guifré, la qual semblava posseïda pel dimoni. Fra Garí va sentir les temptacions de Satanàs i va acabar cometent un crim que només va poder expiar amb una dura penitència que el va convertir en una bèstia. La història, com es veurà, és plena de peripècies i intervencions miraculoses al cap de les quals la pau es restableix damunt de la muntanya i per fi pot començar una nova edat gloriosa: aquella del monestir, avui abadia, de Montserrat.

El tercer cant d'aquesta obra s'endinsa en un relat pietós que, tanmateix, ha aconseguit transcendir les fronteres de la religió per captivar el cor de molts habitants d'aquesta terra. De nou en versió moderna, la que presentem és la història dels pastors que, atrets per una veu angelical, es van apropar un dia a una cova montserratina i van trobar-hi la imatge de la Verge de Montserrat, que avui coneixem o venerem com «la Moreneta». Els benaurats sagals van advertir les autoritats eclesiàstiques de la seva troballa i,

aviat, el bisbe de Vic en persona es va presentar davant de la Santa Cova. El que va passar després ho descobrirà el lector a mesura que avanci en el relat, però, com en el cant anterior, es prometen girs i meravelles. L'aparició de la Verge va convertir la muntanya en un lloc de culte per als monjos locals, que van desenvolupar-hi una vida ben organitzada i fructosa, com també en un cobejat destí per a aquells pelegrins que, d'aleshores ençà, van començar a arribar, nombrosos, a les seves faldes. En aquestes pàgines no manca l'esperit de tota la gent que al llarg dels anys ha pujat a Montserrat buscant respostes a les preguntes que la ciència no ha estat capaç de contestar o anhelant una transformació personal com les que vivien els personatges de les històries que sentien contar.

En el fons, tota la mitologia de la muntanya de Montserrat té com a fil conductor el motiu de la metamorfosi: la nereida que es converteix en pedra no és gaire diferent de l'eremita que esdevé un monstre i, en ambdós casos, la mutació és deguda a poders sobrenaturals que, segons les creences de cadascú, es poden atribuir a Déu o bé a forces numinoses intrínseques a les roques. Això mateix és el que devia percebre Antoni Brenach, un monjo benedictí del segle XVI que va escriure, en un llatí perfecte com només podien tenir-lo els erudits de l'època moderna, un poema de 1.667 versos

titulat *Saxia* en què s'encadenen el mite clàssic i la llegenda medieval. L'obra de Brenach, que rep el títol del personatge epònim de la nimfa, és la base del llibre que aquí presentem: d'ell hem pres els relats, d'ell, els paisatges, d'ell, les acolorides descripcions de la vida a la muntanya. Ens ha agradat tant la seva història que, tot i existir-ne una altra del segle passat, hem gosat fer una nova traducció catalana del text llatí, la qual oferim en un annex al final del volum.

Malgrat el nostre entusiasme per la seva obra –o potser, precisament, a causa d'ell–, hem volgut ser fidels a l'essència montserratina i en aquesta *Mitologia de la muntanya de Montserrat* no hem perdut l'ocasió de «transformar» nosaltres també l'escrit del pare Brenach, canviant o afegint-hi no pas pocs detalls i circumstàncies, donant veu en nous diàlegs a herois i a enemics, aliant-nos amb una talentosa il·lustradora que ha sabut vestir l'austeritat del romànic català amb el bell refinament del modernisme. Amb tot això, no hem volgut res més que fer palpatar aquella paraula que, transmesa d'època en època i d'escriptor en escriptor, ens ajuda a retrobar els orígens de la nostra civilització i, per tant, a conèixer-nos millor a nosaltres mateixos. Què és la literatura sinó l'afany de mantenir viu el foc que van atiar els autors del passat, segurament més conscients que nosaltres del fet que no existeix millor manera d'il·luminar l'avenir?

CANT PRIMER

EL DILUVI

Després de nou dies i nou nits, la pluja per fi va cessar.

El món s'havia transformat en una planura d'aigua infinita d'on només sobresortia la més alta de les muntanyes: el mont Àrarat.

El silenci era absolut. No cantava encara cap ocell, no remugava encara cap bèstia dins de l'enorme arca de fusta que reposava, en la seva solitària estranyesa, sobre el cim de la muntanya. El món estava en pau, però no per gaire temps: de sobte, es va sentir la remor furiosa d'una tempesta que, aixecant les onades més terribles que mai s'hagin vist, per poc enfonsa l'arca afortunada dins la profunditat del nou oceà.

El rebombori havia estat provocat per qui fins aleshores havia estat el rei dels mars, el gran Neptú, que al cap d'una estona va eixir aïrat d'entre l'escuma damunt d'un carro cobert d'algues i tirat per dofins. «Digueu-me», va ordenar amb fúria, «digueu-me qui és aquell que ha gosat robar els poders del meu trident per inundar la terra mentre m'ensorrava a mi, monarca totpoderós de tot el que és líquid! Els meus germans, Júpiter i Plutó, saben bé que aquest no és el seu reialme.

Quan, al principi dels temps, ens vam repartir el món, vam acordar que Plutó regnaria sobre els inferns, i Júpiter, sobre el cel i la terra. Les aigües sempre han estat meves i només meves! Jo soc l'únic que pot triar si cau la pluja, l'únic que pot donar permís als vaixells per solcar els mars. I ara que he aconseguit alliberar-me de les sorres que tan inesperadament van cobrir el meu palau, ara m'assabento per les meves nimfes que ha plogut durant dies i dies sense parar i que una arca de fusta s'ha deslliurat de la destrucció que no m'ha estalviat a mi!»

EL DILUVI UNIVERSAL, MITE SUMERI I GREC

El mite del diluvi universal és tan antic com la civilització humana: ja s'esmenta al poema èpic sumeri de Guilgameix, escrit pels volts de l'any 2500 aC. La versió grega narra que Zeus va inundar la terra per castigar la maldat dels homes i que l'únic supervivent va ser Deucalió, a qui el seu pare Prometeu va aconsellar que construís una barca de fusta i l'omplís de provisions per salvar-se. Després de nou dies i nou nits de pluja intensa, Deucalió i la seva dona Pirra van poder desembarcar al cim del mont Parnàs. Commogut per la gesta dels supervivents, Zeus els va ordenar que agafessin i escampessin ossos de la mare terra. Ells van entendre, amb raó, que el déu es referia a les pedres que es trobaven a la muntanya: en llançar-les, aquestes es van transformar en homes i dones que van acabar repoblant el món.

EL MÓN REPARTIT EN UN SORTEIG DE DÉUS

Els noms grecs dels déus Júpiter, Neptú i Plutó són Posidó, Zeus i Hades. A la *Iliada* d'Homer, Posidó explica que les tres divinitats, fills del tità Cronos, són detentores del mateix poder perquè, a l'inici dels temps, van fer un sorteig per repartir-se el món. A Posidó li van tocar els mars, a Hades, els inferns, i a Zeus, el cel i la terra.

«Digueu-me qui és aquell que
ha gosat robar els poders del meu
trident per inundar la terra mentre
m'ensorrava a mi, monarca totpoderós
de tot el que és líquid!»

La cort de Neptú, que s'havia disgregat arran del diluvi i ara començava a reunir-se al voltant del rei enfurismat, l'escoltava amb el més gran dels respectes.

Oceànides i nereides abaixaven el cap perquè, tot intuïnt la resposta a les seves preguntes indignades, temien atiar encara més la colera del monarca. Una, però, va fer el pas. «Majestat», va començar, «si em permet l'ús de la paraula, li diré qui ha causat tota aquesta destrucció i per quines raons ho ha fet». «Parla», va respondre amb menyspreu el rei, «si és que creus, criatura superba, que pots conèixer veritats que a mi se m'escapen». La nereida, que duïa el nom de Saxia per la fermesa pètria de les seves conviccions, va agafar forces per explicar-se mentre les seves companyes la miraven embadalides.

«Oh, Neptú! Jo només conec allò que m'ha estat revelat per l'únic Déu veritable, aquell que erròniament anomenes Júpiter i que per la teva arrogància consideres un germà. El meu Déu, digne ell sol d'aquest nom, no solament regna sobre el cel i la terra: també governa els teus mars, també mana sobre aquell reialme que Plutó -o, per dir-ho amb propietat, Llucifer- va voler apropiat-se quan va caure del cel per la seva desmesura. És Déu i no cap altre qui va decidir negar el món veient que sovint que pecaven els mortals i com s'oblidaven del seu creador.